

ΓΑΥΚΕΡΙΑΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑ - ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΟΥ
Ἐκτάκτου Καθηγήτριας
τῆς Α' ἔδρας τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ ΠΟΙΗΤΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
ΙΗ' ΚΑΙ ΙΘ' ΑΙΩΝΟΣ

(Σειρὰ Δευτέρα)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εἰς τὸν Β' τόμον τῆς «Δωδώνης» (1973) περιέγραψα λεπτομερῶς τοὺς ὑπ' ἀρ. 255 (630) καὶ 249 (104) κώδικας τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας καὶ ἐξήτασα θέματα ἀφορῶντα εἰς τὴν παράδοσιν, τὸ περιεχόμενον τῶν ἔργων, τὰς ἐπ' αὐτὰ ἐπιδράσεις ἢ ἀλληλεξαρτήσεις τῶν κειμένων (μετ' ἀναγραφῆς τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας)¹.

Συνεχίζουσα τὴν ἐργασίαν ἐκείνην περιγράφω κατωτέρω τὸν ὑπ' ἀρ. 730 κώδικα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ὡς καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. 1141, 1138, 1142, 1137 καὶ 1140 χειρόγραφα τοῦ Ἀρχείου Τυρνάβου (Ρ) τοῦ Τμήματος Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος.

Γ' Ο ΚΩΔΙΞ 730 ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

Ὁ ὑπ' ἀρ. 730 κώδιξ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας περιέχει περιουρισμένου ἐνδιαφέροντος λογοτεχνικὰ κείμενα τοῦ α' τετάρτου τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἀφορῶντα γενικῶς εἰς τὴν Ἐπανάστασιν καὶ εἰς τὸν ἑλληνισμὸν τῶν Παραδουναβίων ἡγεμονιῶν.

Ὁ ἐν λόγῳ κώδιξ, περιγραφεῖς συνοπτικῶς ὑπὸ τοῦ C. Litzica², περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς:

1. (φ. 1^Γ - 1^Υ): *Ποίημα ἑλληνικοῦ τινος ἀπογόνου ἐξ Ἑλλάδος, τὸν δεῦτερον χρόνον τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους [=1822]. Τὸ ποίημα ἀποτελεῖται ἐκ 16 ἠριθμημένων στροφῶν, συγκειμένων ἐκ τεσσάρων τροχαϊκῶν ὀκτασυλλάβων στίχων, μεθ' ὁμοιοκαταληξίας τοῦ δευτέρου πρὸς τὸν τέταρτον στίχον ἐν ἐκάστη στροφῇ.*

*Ἀρχ. : Γράφ' ἡ μοῖρα τὸν τροχὸν τῆς
ρίπτει κᾶτω μὲ μανίαν
τὴν ἀναίθειαν, τὸ αἶσχος
κα αὐτὴν τὴν ἀλαζονείαν.*

1. Ἰδ. Γλ. Πρωτοπαπᾶ-Μπουμπουλίδου, Χειρόγραφοι συλλογαὶ ποιητικῶν κειμένων ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος, «Δωδώνη» (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων) Β' (1973), σ. 329-367.

2. C. Litzica, Biblioteca Academiei Române. Catalogul Manuscrilor Grecești. București 1909, σ. 125.

Τελ. : "Ὅθεν ἴσχυσε μεγάλως
κατ' αὐτὸν τὸν δορυφόρον
καὶ ἐλπίζει ἐν τ' ὀλίγῳ
νὰ τὸν κάμη σταυροφόρον.

Ὁ ὑπὸ τὰ ἀρχικά Ζ. Δ. κρυπτόμενος στιχουργὸς ἔχει ὡς θέμα τὴν πτώσιν τῆς Σελήνης [= Τούρκων] καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Σταυροῦ [= χριστιανισμοῦ, ἑλληνισμοῦ].

2. (φ. 2^Γ - 13^Γ) : *Ποίημα Σλαβονικοῦ ἀπογόνου ἐκ Βολγαρίας* [sic] τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀνεγέρσεως [= 1825], περὶ τῆς τετραιώνου ἀθλίας περιφορᾶς ἀνθρωπότητος μεμψιμοιρίας [sic].

Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ 160 ἠριθμημένων στροφῶν, συγκειμένων ἐκ τριῶν ὀκτασυλλάβων καὶ δύο ἐπτασυλλάβων τροχαϊκῶν στίχων μεθ' ὁμοιοκαταληξίας τοῦ τύπου : αβααβ.

"Αρχ. : "Ἐως πότε τυρανία,
ὡς πότε βαρὸς ζυγός ;
Ποῦ εἶν' χεῖρ ἢ οὐρανία
ποῦ ἢ θεία εὐσπλαγχνία ;
νὰ μᾶς φανῆ ἀρωγός ;

Τελ. : Ζήτω, ζήτ' ὁ πανδαμάτωρ
ὁ πανύψιστος ὁ Ζεὺς,
ὁ καλὸς ὁ ἰμπεράτωρ,
τῆς Ρωσίας αὐτοκράτωρ
Νικόλαος βασιλεὺς.

Τὸ στιχούργημα παρουσιάζει σφάλματα καὶ μετρικὰ καὶ γλωσσικὰ, ἔχει ὅμως ἐνδιαφέρον κυρίως διὰ τὴν ἐκθεσιν τῆς κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐπικρατούσης πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως. Εἰδικώτερον, ὁ ἀνώνυμος στιχουργὸς καταφέρεται κατὰ τοῦ Τούρκου δυνάστου, ὁ ὁποῖος βασανίζει ἀδιακρίτως τοὺς ὑπ' αὐτὸν βιοῦντας (στροφ. 31-35), ἀφοῦ ἀπέδωσε τὴν ἀδυναμίαν ἀντιδράσεως εἰς τὴν ἔλλειψιν ὁμονοίας καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Διὸς (στροφ. 16-18)· κατακρίνει τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας τῶν Παραδουναβίων περιοχῶν (στροφ. 41-43) καὶ λεπτομερέστερον ἀναφέρεται εἰς τὰ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης (στροφ. 44 κ. ἐξ.). Ὁ στιχουργὸς καταλήγει δι' ἐπιφωνήσεως ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας Νικολάου τοῦ Α' [: 1796-1855] (στροφ. 160), διαδεχθέντος τῷ 1825 τὸν Ἀλέξανδρον Α'. Οὕτως εἶναι δυνατὸν ἀκριβέστερον νὰ προσδιορισθῇ ὁ χρόνος συντάξεως τοῦ ποιήματος.

3. (φ. 13^Υ - 14^Γ) : "Ὑμνος.

Οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ 10 ἑξαστίχων στροφῶν, συγκειμένων ἐκ πέντε πεντασυλλάβων καὶ ἑνὸς τετρασυλλάβου ἱαμβικῶν στίχων, μεθ' ὁμοιοκαταληξίας τοῦ δευτέρου πρὸς τὸν τέταρτον ἐν ἑκάστη στροφῇ καὶ τῶν τελευταίων στίχων κατὰ ζεύγη στροφῶν.

Ἄρχ. : Ἡ θεὰ Θέμις
 μ' ἐλαίας κλώνον
 εἰς τὸν λαμπρὸν σου,
 αὐθέντα, θρόνον,
 στεφανωμένη
 νομοθετεῖ.

Τελ. : Δέξου τὴν πίστιν
 καὶ τὴν λατρείαν
 καὶ τὰς εὐχὰς μας
 αὐτὰς θυσίαν
 πὸ σοὶ προσφέρο-
 μεν ταπεινῶς.

Τὸ κείμενον τοῦ «Ὑμνου» περιελήφθη ἀνωνύμως εἰς τὸ ἔργον : «Νομοθεσία τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ εὐσεβεστάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Γεωργίου Καρατζᾶ, βοεβόδα. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, 1818»¹ (σ. 1-4), ἀπεδόθη δὲ εἰς τὸν Ἀθανάσιον Χριστόπουλον ὑπὸ τοῦ συντάξαντος τὸν «Βίον Ἀθαν. Χριστοπούλου», τὸν προταχθέντα εἰς τὸ ἔργον τοῦ τελευταίου «Ἑλληνικά Ἀρχαιολογήματα [...]». Ἐν Ἀθήναις 1853»².

4. (φ. 14Γ) : *Ποίημα σπουδαίου τινὸς ἐκ Μακεδονίας ἀνδρὸς ἄρχ. σερδάρη Κωνσταντίνου Λιασκόγλου Φιλιππουπολίτου, τετράστιχον, περιέχον τὸ ἔτος τῆς αὐθεντείας, κατ' ἀλφάβητον ἀριθμούμενον* (ἄνω τοῦ τίτλου ἡ χρονολογία : 1812). Τὸ κείμενον, ὑμνητικὸν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Ἰωάννου Γεωργίου Καρατζᾶ (27 Αὐγ. 1812 - 29 Σεπτ. 1818)³ ἔχει οὕτω :

1. Ἡ «Νομοθεσία» ἐδημοσιεύθη κριτικῶς ὑπὸ [A. Radulescu], *Legiuirea Caragea* (Editura Academiei Republicii populare Romîne) [Bucuresti] 1955. (Πρβλ. καὶ N. C a m a r i a n o, *Despre nova editie critica a legiurii Caragea*, «*Studii*» X (1957), σ. 181, ἐνθα ὁ «Βίος Ἀθαν. Χριστοπούλου» θεωρεῖται ἔργον τοῦ Ν. Κορυτζᾶ).

2. Ἰδ. προχ. Ἀθαν. Χριστόπουλος, «Ἀπαντα». Ἀναστύλωσε Γ. Βαλέτας. Ἀθήνα 1969, σ. 114-115. Ὅπως δὴποτε τὸ κείμενον τοῦ «Ὑμνου» δὲν περιλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἐκδότου εἰς τὰς ποιήσεις τοῦ Ἀθαν. Χριστοπούλου.

3. Ἰδ. «*Documente privind Istoria Romîniei*». Introducere. Vol I (Editura Academiei Republicii populare Romîne) [Bucuresti] 1956, σ. 495. Περὶ τῆς οἰκογενείας Καρατζᾶ, ἰδ. Μ. Ι. Γ ε δ ε ὦ ν, Ἡγεμονικῆς οἰκογενείας διαφώτισις, «Ἐκ-

376
Ἦδη Καρατζᾶς ἡγεμῶν ξει Δακίας.
Δι' ἡγεμόνα Δακίας Καρατζᾶ μέλπω.
Ἦ ἐπὶ Καρατζᾶ εἰρήνη νέα χάρις καὶ γαλήνη.
Ἦτος τὸ δ' ἐράσμιον ἡγεμονίας.

5. (φ. 15Γ): Ἔτερον ὁμοιον ποίημα φιλοδικαίου τε καὶ φιλαλήθους Σλαβονικοῦ ἀπογόνου ἐκ Βουλγαρίας, τρίστιχον, παράγον τὸ ἔτος τῆς τοῦ ἰδίου ἡγεμόνος [ἐν τῇ ῶα: δραπετεύσεως] παραιτήσεως¹, ἔτι κατ' ἀλφάβητον ἀριθμούμενον (ἀνω τοῦ τίτλου ἢ χρονολογία 1818). Τὸ ἐν λόγῳ τρίστιχον ἔχει οὕτω:

Τὸ ρηθὲν ἔτος² ἐράσμιον μὲν ἦν, ἢ ἀλήθεια,
ἀλλὰ ὁ Καρατζᾶς ἀνάξιος ἦε κάθε ἐπαίνου.
Ἦ! τόδε γε ἔτος μ' εἰλικρίνειαν τάδε λαλεῖ ἦδη ἡμῖν³.

Δ' ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΥΡΝΑΒΟΥ (Ρ)
ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Μεταξὺ τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται εἰς τὴν μικρὰν συλλογὴν τοῦ μὴ εἰσέτι περιγραφέντος γενικῶς Ἀρχείου Τυρνάβου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, τὰ καταγεγραμμένα εἰς τὰ ὑπ' ἀρ. 1141, 1138, 1142, 1137 καὶ 1140 χειρόγραφα ἐντάσσονται ἀπολύτως εἰς τὸ πλαίσιον τῆς παρούσης ἐργασίας.

Ἦ σειρὰ περιγραφῆς αὐτῶν ὀφείλεται εἰς τὴν αὐτοτέλειαν ἢ τὴν πρὸς ἀλληλα ἐξάρτησιν τῶν περιεχομένων τῶν χειρογράφων.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 1141 χειρόγραφον τοῦ Ἀρχείου Τυρνάβου (Ρ) τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος εἶναι μικρὸν τετράδιον ἐκ φύλλ. 8 (σχημ. 10.9×15.9 ἐκ. μ.)⁴, ἐνθα ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Τραγούδια ἐρωτικά»

κλησιαστικῆ ἀλήθεια» 34 (1914), σ. 195-196. I. Filitti, Archiva Gheorghe Gri-gore Cantacuzino. Bucuresti 1919, σ. 254-255.

1. Εἰς τὸν κώδ. ὑπ' ἀρ. 43 (157 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας καὶ ἐν φ. 40^ν - 41^ρ εὑρῆται ἀνυπόγραφος ἐπιστολὴ «πρὸς τὴν ἐκπτώσιν τῆς δραγουμανίας) τοῦ κυρί(ου) Ἰωάν(ου) Καρατζᾶ». Περὶ τῶν περιεχομένων τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος θά πραγματευθῶ προσεχῶς ἐκτενέστερον.

2. Ἦ ἀναφορὰ εἰς τὸν τελευταῖον στίχον τοῦ ἀμέσως προηγουμένου κειμένου (: ἔτος τὸ δ' ἐράσμιον ἡγεμονίας: 1812).

3. Ὑπεράνω τῶν γραμμάτων ἐκάστου στίχου (εἰς τὰ ὑπ' ἀρ. 4 καὶ 5 στιχοῦργήματα ἀναγράφονται οἱ ἀντίστοιχοι ἀριθμοὶ τῶν γραμμάτων, τὸ ἄθροισμα τῶν ὁποίων εἶναι δι' ἕκαστον μὲν στίχον τοῦ πρώτου στιχοῦργήματος 1812, δι' ἕκαστον δὲ στίχον τοῦ δευτέρου 1818.

4. Τὰ φύλλ. 5^ρ - 8^ν εἶναι λευκά.

περιλαμβάνονται κυρίως φαναριωτικά λυρικά στιχουργήματα αλλά και παραλλαγή γνωστού προεπαναστατικού θουρίου.

Ειδικώτερον τὸ περιεχόμενον τοῦ χειρογράφου ἔχει ὡς ἐξῆς :

1. (φ. 1^Γ) : Στιχούργημα ἐξ 20 ἰαμβικῶν δεκαπεντασυλλάβων στίχων μεθ' ὁμοιοκαταληξίας.

Ἄρχ. : ὦ ρόδον ὠραιότατον τῶν λουλουδιῶν κορώνα

Πρόκειται περὶ στιχουργήματος τῆς συλλογῆς «Ἐρωτος Ἀποτελέσματα»¹.

2. (φ. 1^Υ) : Στιχούργημα ἐκ 44 ἰαμβικῶν ἑπτασυλλάβων στίχων μεθ' ὁμοιοκαταληξίας.

Ἄρχ. : ὦ ὑψηλὸν δενδράκι

Πρόκειται περὶ στιχουργήματος τῆς συλλογῆς «Ἐρωτος Ἀποτελέσματα»².

3. (φ. 2^Γ) : Στιχούργημα ἐκ 16 τροχαϊκῶν δεκαπεντασυλλάβων στίχων μεθ' ὁμοιοκαταληξίας.

Ἄρχ. : Τάχα ξεύρεις πὸς πεθαίνω ἢ θαρρεῖς πὸς σέ γελῶ.

Πρόκειται περὶ στιχουργήματος τῆς συλλογῆς «Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἔραστῶν»³.

4. (φ. 2^Υ) : Στιχούργημα ἐξ 8 τετραστίχων στροφῶν (στίχ. 32) ἀπαρτιζομένων ἐκ δύο ὀκτασυλλάβων καὶ δύο ἑπτασυλλάβων ἰαμβικῶν στίχων μεθ' ὁμοιοκαταληξίας.

1. Ἰδ. «Ἐρωτος Ἀποτελέσματα, ἦτοι Ἱστορία ἠθικοερωτικῆ μετὰ πολιτικὰ τραγούδια [. . .]». Ἐν Βιέννῃ 1792, σ. 15-16. Περὶ τῆς συλλογῆς ἰδ. Γλ. Πρωτοπαπᾶ - Μπουμπουλίδου, Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὡς τὴν Ἐπανάστασι τοῦ 1821. Ἀθήναι - Ἰωάννινα 1973, σ. κη', 318 (ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία).

2. Ἰδ. «Ἐρωτος Ἀποτελέσματα [. . .]», ἐνθ' ἄν., σ. 17-18.

3. Ἰδ. «Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἔραστῶν ἦτοι Βιβλίον ἠθικὸν περιέχον τὰ περίεργα συμβεβηκότα τῶν ὠραιότερων γυναικῶν τοῦ Παρισίου [. . .]». Ἐκ τῆς γαλλικῆς διαλέκτου νῦν πρῶτον μεταφρασθὲν παρὰ τοῦ Ρήγα Βενεστινλή Θεταλοῦ. Ἐν Βιέννῃ...1790», σ. 310. (Νεωτέρα ἔκδοσις : Ρήγας «Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἔραστῶν». Ἐπιμέλεια : Π. Πίστας. Ἀθήνα 1971, σ. 189). Περὶ τῆς συλλογῆς ἰδ. Γλ. Πρωτοπαπᾶ - Μπουμπουλίδου, Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἐνθ' ἄν., σ. ιη', κζ' (ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία).

*Αρχ. : *Τί κουριόζα συμφορά*

Πρόκειται περί στιχουργήματος τῆς συλλογῆς «Ἐρωτος Ἀποτελέσματα»¹.

5. (φ. 3Γ - 3V) : Στιχούργημα ἐκ 15 τετραστίχων στροφῶν ἀπαρτιζομένων ἐκ τριῶν ὀκτασυλλάβων καὶ ἑνὸς ἑπτασυλλάβου τροχαϊκῶν στίχων, μεθ' ὁμοιοκαταληξίας τοῦ δευτέρου πρὸς τὸν τρίτον ἐν ἐκάστη στροφῇ.

*Αρχ. : *Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων,
κόκκαλα ἀνδρειωμένα
πνεύματα ἐσκορπισμένα
τώρα λάβετε πνοήν.*

Πρόκειται περί παραλλαγῆς γνωστοῦ διὰ χειρογράφων ἢ ἐντύπων ἐκδόσεων κυκλοφορουμένου θουρίου².

6. (φ. 4Γ) : Στιχούργημα ἐξ 7 ἑξαστίχων στροφῶν ἀπαρτιζομένων ἐκ πέντε ἐναλλασσομένων ἱαμβικῶν ἑξασυλλάβων καὶ πεντασυλλάβων στίχων εἰς οὗς προστίθεται εἷς τετρασύλλαβος, μεθ' ὁμοιοκαταληξίας τοῦ δευτέρου πρὸς τὸν τέταρτον ἐν ἐκάστη στροφῇ.

*Αρχ. : *Μὲ πόνον κλαύσατε,
ὦ λυπημένες
δλ' οἱ ποιμένες χγφ.
Τελ. : *Καὶ σὺ σκληρότατη
δὲν μὲ πονεῖς.**

1. Ἰδ. «Ἐρωτος Ἀποτελέσματα [...]», ἐνθ' ἄν., σ. 93. Τὸ αὐτὸ στιχούργημα (κατὰ τοὺς στίχους 1-12, 17-32) μεθ' ἱκανῶν διαφορῶν, προσεγράφη ὑπὸ τοῦ Σκ. Δ. τοῦ Βυζαντίου («Ἡ Κωνσταντινούπολις ἢ περιγραφὴ τοπογραφικῆ, ἀρχαιολογικῆ καὶ ἱστορικῆ τῆς περιωνύμου ταύτης μεγαλοπόλεως [...]», τόμ. Γ', Ἀθήνησιν 1869, σ. 601-602) εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Κάλφογλου (περὶ τοῦ ὁποίου ἰδ. Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Φαναριωτικὰ Κείμενα, Β', Ἀλεξ. Κάλφογλου «Ἡθικὴ Στιχουργία», Ἀθήνηαι 1967, σ. 5-8).

2. Ἰδ. N. C a m a r i a n o, Ἕσματα καὶ πονημάτια διαφόρων. Chansons et opuscules patriotiques, publiés a Jassy en 1831 par un Hétairiste. Réédition, avec une étude introductive. Bucarest 1966, σ. 32 κ.έξ. Δ. Οἰκονομίδου, Πατριωτικὰ ἔσματα τοῦ Ρήγα Βελεστινλή καὶ ἄλλων ποιητῶν ἐξ ἀνεκδότων χειρογράφων, «Ἑλληνικὴ Δημιουργία» 11 (1953), σ. 331 κ.έξ. (μετὰ βιβλιογραφίας). Λ. Βρανούση, Θούρια καὶ Προκηρύξεις τοῦ Εἰκοσιένα σ' ἓνα χειρόγραφο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, «Θησαυρίσματα» Δ' (1967), σ. 179, 185. Γλ. Πρωτοπαπαῖ - Μπουμπουλίδου, Χερδῆγραφοὶ Συλλογαὶ ποιητικῶν κειμένων ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος, «Δωδώνη» Β' (1973), σ. 343-345. Πρβλ. καὶ Cod. Paris. Gr. suppl. Gr. 729, φ. 66V - 68V, περιγραφέντα ὑπὸ H. O m o n t, Inventaire sommaire des manuscrits grecs [...] Paris, tom. III, 1888, σ. 305. (Περὶ τῶν περιεχομένων τοῦ κώδικος τούτου θά διαλάβω προσεχῶς).

Τὸ στιχοῦργημα ἀναφέρεται εἰς αὐτοκτονίαν νέας, τῆς ὁποίας ὁ θάνατος ἀγγέλλεται δι' ἀναλόγων ἐκφράσεων λύπης. Παραλλαγαὶ αὐτοῦ ἔχουν δημοσιευθῆ ὑπὸ τῶν De Marcellus¹ καὶ A. Passow².

7. (φ. 4^v): Ὑπὸ τὴν ἔνδειξιν «*Τῆς Ματὰμ Τομνήτζας*» στιχοῦργημα ἐκ 5 τετραστίχων στροφῶν ἀπαρτιζομένων ἐκ δύο ὀκτασυλλάβων καὶ δύο ἑπτασυλλάβων ἰαμβικῶν στίχων μεθ' ὁμοιοκαταληξίας.

Ἄρχ.: Δέν ξεύρω φῶς μου τί δηλοῖ

Πρόκειται περὶ τῶν στίχων 1-5, 10-12, 17-28 στιχοῦργήματος τῆς συλλογῆς «Ἐρωτος Ἀποτελέσματα»³, οἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων ὁμως καταχωρίζονται ἐνταῦθα μεθ' ἰκανῶν παραλλαγῶν.

8. (φ. 4^v): Ὑπὸ τὴν ἔνδειξιν «Ἐτερον τοῦ Τραγωμάνου», ἡ ἀρχὴ («*Εἰς τὸ θέατρον τοῦ κόσμου / μὲ τὰ μέτρα τοῦ νοός μου / σὰν τὸν χωρισμὸν πληγῆ*») στιχοῦργήματος ἐκ τῆς συλλογῆς «Ἐρωτος Ἀποτελέσματα»⁴.

Τὸ περιεχόμενον τῆς συλλογῆς εἶναι ἐνδεικτικὸν τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα περιελάμβανον οἱ χειρόγραφοι ἀνθολογίαι⁵ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ ΙΗ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

* * *

Τὰ ὑπ' ἀρ. 1138⁶ καὶ 1142⁷ χειρόγραφα τοῦ Ἀρχείου Τυρνάβου (P) τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος περιέχουν τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «*Διομηδειάδος Ραφωδία Α'*» στιχοῦργημα τοῦ «*Μιχαήλου Περδικάρη*»⁸. Τμῆμα, ὡς νῦν ἀποδεικνύεται, τοῦ αὐτοῦ ἔργου, ἀλλ' ἄνευ μνείας τοῦ στιχοῦργοῦ, περιέχεται καὶ εἰς τὸν περιγραφέντα ἤδη κώδικα ὑπ' ἀρ. 255(630) τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας⁹. Διὰ τῶν νέων

1. M. De Marcellus, Chants du peuple en Grèce. I, Paris 1851, σ. 2-9 (μετὰ τοῦ σχετικοῦ ὑπομνήματος).

2. A. Passow, Τραγοῦδια Ρωμαίικα. Popularia carmina Graeciae recentioris. Lipsiae 1860, σ. 276-277.

3. Ἰδ. «Ἐρωτος Ἀποτελέσματα [...]», ἐνθ' ἄν., σ. 143.

4. Ἰδ. «Ἐρωτος Ἀποτελέσματα [...]», ἐνθ' ἄν., σ. 115.

5. Περὶ τῶν ἀνθολογιῶν τούτων ἰδ. Γλ. Πρωτοπαπᾶ-Μπουμπουλίδου, Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἐνθ' ἄν., σ. ιβ'-ιδ' (μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας).

6. Φύλλα 6, σχῆμ. 15.3 X 22.1 ἐκ. μ. (Τὸ φύλλ. 6^v εἶναι λευκὸν [P]).

7. Φύλλα 3, σχῆμ. 7.5 X 20.7 ἐκ. μ. (πιθανῶς ἔχουν ἀπολεσθῆ φύλλα [P]¹).

8. Περὶ τοῦ Μιχ. Περδικάρη ἰδ. Γλ. Πρωτοπαπᾶ-Μπουμπουλίδου, Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἐνθ' ἄν., σ. κ'-κα', 303-307 (μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας).

9. Ἰδ. Γλ. Πρωτοπαπᾶ-Μπουμπουλίδου, Χειρόγραφοι συλλογαὶ ποιητικῶν κειμένων ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος, ἐνθ' ἄν., σ. 332-333 [R].

τούτων χειρογράφων είναι δυνατόν νά ἀνασυγκροτηθῆ μέγα μέρος τῆς «Διομηδειάδος»¹ (τῆς ὁποίας οὕτω διασώζονται 361 λαμβικοί δεκαπεντασύλλαβοι στίχοι μεθ' ὁμοιοκαταληξίας).

Ἐν ἀρχῇ τῶν χειρογράφων ὑπ' ἀρ. 1138 καὶ 1142 παρέχεται ἐμμέτρως, ἐπιγραμματικῶς διατυπουμένη, ἡ ὑπόθεσις τῆς Ραψωδίας²:

*Ἄλφα, φρικτὸν ναγάριον, ποῦ κάμν' ἢ Ἄφροδίτη
κ' εἶτα γαλήνη εὐτυχῆς, ποῦ φέρν' ἢ Ἄμφιτριτή
γαλήνη εὐτυχῆς - φέρν' P¹ : γαλήνην εὐτυχή... φέρν' P*

Ἐν συνεχείᾳ καταγράφονται οἱ πρῶτοι 236 στίχοι³, μεθ' οὓς σημειοῦται: «Λείπον ἕως 150 στίχοι [140 στίχοι P¹] παραστατικοὶ τοῦ ναυαγίου, τοὺς ὁποίους δὲν τοὺς ἐνθυμᾶται ὁ ραψωδὸς μας· λέγει δὲ ὅτι εἶναι καὶ τὸ ὑψηλότερον χωρίον ὄλου τοῦ Α'». Ἡ σημείωσις αὕτη, καίτοι περιεργος, διότι περαιτέρω ὑπάρχουν εἰς τὸ κείμενον περιγραφικὰ στοιχεῖα τῆς τρικυμίας καὶ τοῦ ναυαγίου, ὑποδηλοῖ ὅπωςδῆποτε κοινὴν τὴν προέλευσιν τῶν δύο χειρογράφων P καὶ P¹.

Αἱ παρατηρούμεναι διαφοραὶ εἰς τὰ δύο χειρόγραφα εἶναι κατὰ στίχους αἱ ἑξῆς:

8 ὄπου P: κ(αι) ὄπου P¹ || 18 δόλ' P: δούλ' P¹ || δοξάζει P: δοξάδει P¹ || 20 χαρὰν P: χάριν P¹ || 45 οὔ P: οὖν P¹ || ἀγριωμένα P: ἡγριωμένα P¹ || 48 ἐφεύρει P: ἐφεῦρε P¹ || 53 αὔραι P: αὔροι P¹ || 62 δοξάζει P: δοξάδει P¹ || 64 κ' ὁ P: καὶ P¹ || 66 ῥοπή P: ῥιπή P¹ || 68 ποιήν P: τιμήν P¹ || 83 θυμαμένα P: θυμωμένα P¹ || 99 ἀφ' ἡμᾶς P: ἀπ' ἡμᾶς P¹ || 101 τί P: τὸ P¹ || θριαμβεύουν P: κυριεύουν P¹ || 102 κυριεύουν P: θριαμβεύουν P¹ || 105 τὴν ἐλαφρὰν P: τὸν ἐλαφρόν P¹ || 108 ἐξέύρω P: ἡξέύρω P¹ || 109 δίδει P: δίνει P¹ || 116 τὸ ἐρωτικόν P: καὶ ἐρωτικόν P¹ || 127 ἀκούετ' ὁ φουρφορισμὸς P: ἠκούετ' ὁ φορφορισμὸς P¹ || 128 ἔκαμον P: ἔκαμαν P¹ || 149 ἔτι P: ἔτσι P¹ || 157 σχημάτιζον P: σχημάτιζαν P¹ || 165 πάντα P: πάντη P¹ || 167 σκῆπτρον P¹: παραλείπει P || 169 ὄλους P: ὄρους P¹ || 179 αὐτὸς ἐμὲ νὰ μὴ P: καὶ αὐτὸς ἀντὶ νὰ μὲ P¹ || 190 περικληυδῆται P: περικαλυυδῆται P¹ || 202 τὴν P: τῆς P¹ || 203 ὕστερον P:

1. Τὰ χειρόγραφα P καὶ P¹ ἐπιτρέπουν τὴν συμπλήρωσιν στίχων εἴτε ἐλλειπόντων εἴτε ἡμιτελῶν, κατὰ τὰ κοινὰ χωρία τοῦ χειρογράφου R. (Ἰδ. Γλ. Πρωτοπαπᾶ - Μπουμπουλίδου, Χειρόγραφοι συλλογαὶ ποιητικῶν κειμένων, ἐνθ' ἂν., σ. 332, σημ. 2).

2. Ὑπομιμνήσκειται ὅτι ὁ Μιχ. Περδικάρης καὶ εἰς τὰς «Ῥόδας» τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐρμῆλος ἢ Δημοκριθράκλειτος...» [1817] ἔργου του προτάσσει, ἀλλ' ἐκεῖ εἰς πεζόν, ἐπιγραμματικὴν διατύπωσιν τοῦ περιχομένου αὐτῶν.

3. Ἐκ τοῦ χειρογράφου τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας παραλείπονται οἱ στίχοι 55-56, 94 καὶ 101-236.

ἄστερο P¹ || 206 γίνεται P : ἔγινεν P¹ || 207 ἰδική P : ἐδική P¹ || 208 κρέ-
μαται P : κρέματ' P¹ || καὶ ὄλοι P : ὡς κιόλοι P¹ || 217 οἱ θεοὶ P : κ' οἱ
θεοὶ P¹ || 225 κτυπῶνται P : κτυποῦνται P¹ || 226 ἐξωθῶνται P : ἐξωθοῦν-
ται P¹ || 227 ἄρχισε P : ἀρχησεν P¹ || 235 σηκόνετ' Ὀλυμπος P : σηκόνοντ'
Ὀλυμποι P¹ || 238 κ' ὄλον P : καὶ ὄλον P¹ || .

Μετὰ τὴν σημείωσιν, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, ἔπον-
ται ἐν τῷ χειρογράφῳ P ἔτεροι 86 στίχοι (237-322)¹, ἀλλὰ ἢ ἐν τῷ χειρο-
γράφῳ P (φύλλ. 6Γ) ἀναγραφῆ, μετ' αὐτούς, τῶν λέξεων «καὶ εὐθὺς» ἀπο-
δεικνύει ὅτι ἐν τούτῳ ἢ καταγραφῇ τοῦ κειμένου διεκόπη ἀποτόμως.

Τὸ στιχοῦργημα — παρὰ τὰ χάσματα, τὰ ὁποῖα ὀπωσδὴποτε παρου-
σιάζονται καὶ εἰς τὸ χειρόγραφον P (μετὰ τὸν στίχον 322) καὶ εἰς τὸ
χειρόγραφον R (μετὰ τὸν στίχον 166) — συμπληροῦται διὰ τῶν στίχων
(167-205) τοῦ χειρογράφου R [= στίχοι 323-361 τοῦ συνόλου ἔργου].
Ἄλλωστε οἱ τελευταῖοι στίχοι τοῦ χειρογράφου R, κατὰ τὸ περιεχόμενόν
των, ἀνταποκρίνονται εἰς τὸ ἐν τῇ ἐμμέτρῳ περιλήψει τῆς ραψωδίας ὑπὸ
τοῦ ποιητοῦ σημειούμενον περὶ ἐπεμβάσεως τῆς Ἀμφιτρίτης.

Ἡ σημασία τῶν δύο χειρογράφων τοῦ Ἀρχείου Τυρνάβου (P καὶ
P¹) εἶναι προφανής: καὶ ὁ στιχοῦργός τῆς «Διομηδειάδος» ἀποκαλύπτεται
καὶ παρέχεται σχετικὴ τοῦλάχιστον δι' αὐτῶν πληρότης τοῦ ἔργου.

* * *

Τὸ ὑπ' ἀρ. 1137² χειρόγραφον τοῦ Ἀρχείου Τυρνάβου ἀποτελεῖ συ-
νέχειαν τοῦ ὑπ' ἀρ. 1140³ χειρογράφου τοῦ αὐτοῦ Ἀρχείου· ἀμφότερα περι-
έχουν ποιήματα τοῦ Ἀθ. Χριστοπούλου⁴, τὸ πρῶτον δὲ καὶ τοῦ Ρήγα⁵.

Α' Ποιήματα Χριστοπούλου

(Χγφ. 1140): «Ψυχὴ» (φ. 1Γ), «Γράμμα» (φ. 1Γ - V), «Φήμη» (φ. 2Γ),
«Μῆλα» (φ. 2V - 3Γ), «Χάρις» [sic] (φ. 3Γ - V), «Συνειδός» (φ. 3V - 4Γ),
«Κώνωπας» (φ. 4V - 5Γ), «Πληρωμένος» (φ. 5Γ - V), «Λύσσα» (φ. 6Γ), «Κα-
βαλλάρης» (φ. 6Γ - V καὶ <χγφ. 1137> φ. 1Γ), «Ἀμιλλα» (φ. 1Γ), «Κρί-

1. Ἐκ τούτων εἰς τὸ χειρόγραφον P¹ εὑρῆνται μόνον οἱ στίχοι 237-238 (δι'
ῶν καὶ περατοῦται τὸ κείμενον· οἱ στίχοι 247-315 τοῦ P ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς
στίχους 98-166 τοῦ R).

2. Φύλλα 12, σχήμ. 11 X 15.6 ἐκ. μ. (τὰ φ. 3V, 5V - 12V εἶναι λευκά).

3. Φύλλα 12, σχήμ. 11.5 X 15.6 ἐκ. μ.

4. Περὶ τοῦ ποιητοῦ ἰδ. Γλ. Πρωτοπαπᾶ - Μπουμπουλίδου, Κείμενα
Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἐνθ' ἀν., σ. κε'-κε', 313 κ.έξ. (μετὰ τῆς σχετικῆς
βιβλιογραφίας).

5. Περὶ τοῦ Ρήγα ἰδ. Γλ. Πρωτοπαπᾶ - Μπουμπουλίδου, Κείμενα
Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἐνθ' ἀν., σ. ιζ'-κ', 302-303 (μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιο-
γραφίας).

σις» (φ. 1^v), «*Παροιμία*», (φ. 1^v - 2^r), «*Γεράματα*» (φ. 2^r - v), «*Παρηγορία*» (φ. 2^v - 3^r).

Β' Ποιήματα Ρήγα

(Χγφ. 1137) : Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Τοῦ Ρηγάκη*» ὀκτώ στροφαὶ τοῦ «Ἕμνου Πατριωτικοῦ» (φ. 4^r - v) καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Τοῦ αὐτοῦ, ὕμνος ὀρμητικὸς, ἦτοι θόρυβος* (sic). *Μία προσταγὴ μεγάλῃ*» οἱ στίχοι 1-16, 19-20 τοῦ «*Θουρίου*» (φ. 5^r).

Τὰ ποιήματα τοῦ Χριστοπούλου φαίνεται ὅτι ἔχουν ἀντιγραφῆ ἐκ καταγραφῆς συγγενεστέρας πρὸς τὸ κείμενον τῆς ἐκδόσεως 1811¹, (ὡς δηλοῖ ἡ παρουσία χαρακτηριστικῶν τύπων εἰς στίχους², οἱ ὁποῖοι παραλλάσσουν κατὰ τὰς ἐκδόσεις 1833³ καὶ 1841⁴), ἀλλὰ καὶ μετὰ τινων ἀποκλίσεων⁵.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ρήγα⁶ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι τοῦ «Ἕμνου πατριωτικοῦ» καταχωρίζονται (μετὰ παραλλαγῶν)⁷ αἱ στρο-

1. «*Λυρικά τοῦ Εὐγ. Ἄρχ. Καμηνάρη Κυρίου Ἀθανασίου Χριστοπούλου* [Ἐν Βιέννῃ] 1811.

2. Π.χ. «*Ψυχὴ*» : Στ. 5 «*κατηφιασμένη*» [χγφ., ἔκδ. 1811] ~ «*καταθλιμμένη*» [ἔκδ. 1833, 1841], στ. 5 «*φυχίτζα μου θλιμμένη*» [χγφ., ἔκδ. 1811] ~ «*φυχή καταθλιμμένη*» [ἔκδ. 1833, 1841]. «*Μῆλα*» : Στ. 5 «*μία μηλιά*» [χγφ., ἔκδ. 1811] ~ «*γλυκὴ μηλιά*» [ἔκδ. 1833, 1841].

3. «*Λυρικά τοῦ ἄρχοντος Λογοθέτου κυρίου Ἀθανασίου Χριστοπούλου. Ἐν Παρισίσις [. . .] 1833*», τόμ. Α' - Β'.

4. «*Ἀθανασίου Χριστοπούλου, Λυρικά. Ἐν Παρισίσις [. . .] αῶμα*'.

5. Π.χ. «*Γράμμα*» : Στ. 16 «*καὶ τὸ δικό μου σῶμα*» [χγφ.] ~ «*καὶ μὲν αὐτὸ τὸ σῶμα*» [ἔκδ. 1811, 1833, 1841]. «*Μῆλα*» : Στ. 3 «*ἐκεῖ π' ἐφύλαγα*» [χγφ.] ~ «*κηποφύλακα*» [ἔκδ. 1811, 1833, 1841].

6. Ἡ παραποίησις τῶν ὀνομάτων Σούτζου καὶ Μουρούζη τοῦ στίχ. 15 τοῦ «*Θουρίου*» εἰς : «*Ρούτζιος*» καὶ «*Μαράτζιος*» ὑποδηλοῖ ἀντιγραφὴν τοῦ κειμένου ἀπρόσεκτον καὶ μηχανικὴν.

7. Προτάσσεται ἡ γραφὴ τῆς ἔκδ. 1798 : α₂ τους : των || α₃ ἐκδίκησιν γυρεῦ- ουν : καὶ τοὺς ἐξολοθρευοῦν || α₄ καὶ τοὺς ἐξολοθρευοῦν : ἐκδίκησιν γυρεῦοιν || α₆ με χα- ρὰ στή φωτιά : με χαρά, με χαρὰ || δ₁ ὡς πὸτ' ἡμεῖς : κ' ἡμεῖς ὡς πὸτ' || δ₂ καὶ νὰ μὴ βγάνωμεν φωνή : καὶ δὲν ἐκβάζομεν φωνὴν || δ₃ Σὰ νὰ μαστε : Σ' ἀνάθεμα || δ₄ ζοῖμεν τυραννισμένοι : καὶ κατατυραννισμένοι || δ₅₋₆ καὶ καταφρονημένοι | στή φωτιά, μπρὲ παιδιά : σὲ φυλακὴν | σὲ λύπην | ἄδικα, ἄδικα || ιε₁ ντουνοῦμικα : Ντοτοῦμιδες || ιε₃ μιὰ ὄρα δὲν προσμένουν : κ' ἐσεῖς μπρὲ παληκάγια [= ιε₃] || ιε₄ χωρὶς καφὲ πεθαί- νουν : ποὺ εἴσθε σὰν λιοντάρια [= ιε₄] || ιε₅₋₆ Λοιπὸν τί τοὺς φοβεῖσθε | στή φωτιά, μπρὲ παιδιά : ἄς πλέητε στὸ αἶμα | με χαρά, με χαρὰ || λγ₂ ἰδῆς : δῆς || λγ₅ νικοῦνε : κτυποῦν || λγ₆ με χαρὰ στή φωτιά : με χαρά, με χαρὰ || λδ₂ τρακούσιους : τρακόσους || λδ₃ ἰδῆ : δῆ || λδ₅ τρώγει, πατεῖ, θερίζει : τρέχει, πατεῖ, θερίζει || λδ₆ τὴν Τουρκιά, μπρὲ παιδιά : με χαρὰ, με χαρὰ || .

φαὶ α', δ', ιε', λγ', λδ' τῆς ἐκδόσεως 1798¹ ὡς καὶ αἱ ἐπόμεναι τρεῖς [φ. 4^v]:

ᾠ Ἑλληνας, μουγγρίσατε,
 Τοῦρκους καὶ ἀφανίσατε
 ὄλοι μ' ἀπελπισίαν
 γιὰ τὴν ἐλευθερίαν,
 μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι
 καὶ φωτιά καὶ φωτιά.

ᾠ Ἀθηνᾶ, βοήθησον
 κ' Ἑλλήνας ἐπιστήριξον,
 Τοῦρκους νὰ ἔξολοθρεύσουν,
 Ἑλλάδα νὰ παστρέψουν,
 μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι,
 μὲ χαρά, μὲ χαρά.

Ὁ Ρήγας νὰ ἔναι ἐνθουμητὸς
 κ' εἰς τοὺς αἰῶνας ξακουστός,
 ζητεῖ ἐλευθερίαν
 πατρίδος σωτηρίαν,
 εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας
 ἄς σταθῆ, ἄς σταθῆ.

Ὅπως δὴποτε ἡ τελευταία στροφή² ὑποδηλοῖ μεταγενεστέραν προσθήκην πρὸς ἐξύμνησιν αὐτοῦ τοῦ στιχουργοῦ ὑπὸ τῶν συνεχιστῶν τοῦ ἔργου του.

1. Ἰδ. Α. Βρανοῦση, Ὁ «Πατριωτικὸς Ὕμνος» τοῦ Ρήγα καὶ ἡ «Ἑλληνικὴ καρμανιόλα». Ἀθήνα 1960, σ. 47 κ.έξ.

2. Ὁ Α. Βρανοῦσης («Ὁ «Πατριωτικὸς Ὕμνος»...», ἐνθ' ἄν., σ. 38) δημοσιεύει τὴν ἐν λόγῳ στροφήν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 928 χγφ. τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ἐνθα καὶ αἱ ἐξῆς παραλλαγαὶ εἰς τοὺς στίχους: 3 ζήτω ἐλευθερία 4 πατρίς καὶ σωτηρία 6 ἄς ἀνθῆ, ἄς ἀνθῆ.